

Nyt fra Sprognævnet

1988/4 · december

Og eller &?

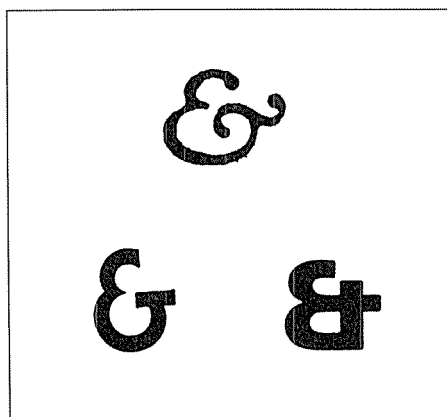
Vi bliver indimellem spurgt om der er nogen bestemte regler for hvornår man bruger det særlige *og*-tegn, *&*, i stedet for ordet *og*, og om hvor tegnet i øvrigt stammer fra.

& = e + t

Spørgsmålet om hvor *&*-tegnet kommer fra, er det enkleste at svare på. Det er oprindeligt en ligatur, dvs. en sammenkrivning af flere bogstaver til ét sammenhængende tegn. Det drejer sig her om bogstaverne *e* og *t*, der tilsammen udgør det latinske ord for 'og': *et*. Tegnet kaldes derfor ofte for *et*-tegnet (*et* udtales her som »æt« med kort æ).

Normalt kan man ikke se på *&*-tegnet at det består af et *e* + et *t*, men i visse grafiske udformninger fremstår det dog

på en måde så man kan skelne de oprindelige bogstaver. Se figur 1.

Figur 1. *&*-tegnet findes i mange forskellige grafiske udformninger. Normalt fremstår tegnet som en uopløselig helhed, men i nogle skrifter er det udformet sådan at man mere eller mindre tydeligt kan se at det består af et *e* + et *t*.

Firmaer

Der er ikke nogen officielle regler for hvornår man kan tillade sig at bruge & i stedet for *og*. Spørgsmålet er ikke berørt i Retskrivningsordbogen og heller ikke i Sprognævnets forkortelsesbog (Jørgen Eriksen & Arne Hamburger: Forkortelser i hverdagen, 1988).

Brugen af tegnet & er dog omtalt enkelte andre steder, fx i Charles Moe-green: *Lærebog i Typografi* (1958), s. 95. Der står der om det at »det benyttes nu kun rettelig i firmanavne«. Tilsvarende oplysninger får man i tyske og engelske retskrivningsordbøger og lignende. Som eksempler på firmanavne med & kan nævnes:

Ejendomsfirmaet Hansen & Sørensen
Lysberg, Hansen & Therp A/S
Hjorth & Co.

Her er &-tegnet brugt ved personnavne der indgår i firmanavne. Det er dog også ret almindeligt i angivelser af forskellige arbejds- eller vareområder inden for et firma, fx

Kissers Frugt & Grønt
Ida Design & Reklame
Tekst & Data ApS
Form & Figur.

Et-tegnet kan også bruges selvom arbejds- eller vareangivelsen ikke indgår i selve firmanavnet, fx

Badmintoncentret . . Speciale:
Tennis & Badminton
Exinter . . kit & fugemasser
Olesen . . Vej- & kloakanlæg

Espergærde Ejendomsvedligeholdelse . . Snedker & Maler –
VVS & El. Murer & Gas. Repara-tionsarbejde, modernisering & omforandring.

De fleste af eksemplerne stammer fra KTAS' Fagbog 1988.

Forfatternavne og bogtitler

Derudover ser man &-tegnet brugt mellem forfattere i litteraturlister og lignende (også selvom der står *og* på titelbladet), fx

Vinterberg & Bodelsen:
Dansk-engelsk ordbog
Britta Christensen & Christian
Dreyer: Om retstavning.

Også i titler på bøger og tidsskrifter forekommer &, fx

Ping- & pampersprog
Mål & Mæle
Råd & Resultater
Sprog & Samfund
NyS. Nydanske Studier & Almen
kommunikationsteori.

Ofte er brugen af &-tegnet mere typografisk end egentlig ortografisk. Det fremgår bl. a. af at & kun er brugt på omslaget til bogen *Ping- & Pampersprog*, mens der på titelbladet inde i bogen står *og*: *Ping- og Pampersprog*. Og tilsvarende kan man i ét og samme nummer af *Råd & Resultater* (der i øvrigt skrev sig *Råd og Resultater* indtil 1987) finde skrivemåder med & og med *og*. Se også figur 2 og 3.

DMB&B

o&h

Eliasson & Jesting

Figur 2. &-tegnet optræder især sammen med særligt udformede bogstaver, i logoer og tilsvarende. Eksemplerne stammer fra KTAS' Fagbog.

& = et

Et sidste område hvor brugen af & er nogenlunde almindelig, er de tilfælde hvor tegnet faktisk kan læses som det latinske ord *et* 'og'. Det gælder først og fremmest i forkortelser af akademiske grader. I Hof- og Statskalenderen (der i øvrigt på omslaget har ekstratitlen *HOF & STAT*) og i Kraks Blå Bog er der bl. a. disse eksempler:

Thorén, Sven . . cand.med. & fil.lic.
Jørgensen, Henning Ole . .
cand.mag. & mag.scient.

Buch-Hansen, Mogens . .
lic. & mag.scient.

Ross, Alf professor, dr.jur. & phil.

Man kan også træffe på &-tegnet i forkortelsen *etc.* 'osv.', altså &c. Den står for *et cetera* 'og det øvrige' og læses normalt som »e-t-c« (altså ikke »æt-c«). Allerede forkortelsen *etc.* skrevet med bogstaver er temmelig akademisk og ufolkelig. Skrivemåden &c. må derfor karakteriseres som nærmest ubrugelig i dag, eller i hvert fald som stærkt akademisk og gammeldags.

Figur 3. Samme navn kan ses skrevet med & og med *og*. Undertiden fordeler de to tegn sig som i annoncen her (fra KTAS' Fagbog): Ordet *og* er brugt i den grafisk set neutrale tekst (i første linje), mens & er brugt i den særlige grafiske udformning af navnet - logoen. (Men man kan også finde eksempler på det modsatte!).

Og er altid korrekt

Hermed er de vigtigste anvendelsesområder for &-tegnet nævnt. I alle andre tilfælde bør man som hovedregel skrive *og*. Det gælder ikke mindst i løbende tekst, hvor det normalt virker helt ved siden af at bruge & i stedet for *og* («BB har læst manuskriptet igennem & er kommet med mange forslag til ændringer & tilføjelser»).

I øvrigt bør man være opmærksom på at der ikke er nogen steder hvor man skal bruge &. Hvis man er i tvivl om man skal skrive & eller *og* i en given sammenhæng, er det altså sikrest at skrive *og*.

Henrik Galberg Jacobsen

f. 1944, amanuensis i Dansk Sprognævn

NORDISK

Titlen på artiklen nedenfor, »Nordens folkesprog i fare?«, er en oversættelse fra islandsk »Þjóðtungur Norðurlanda í hættu?«, der for et par år siden stod som overskrift over en artikel i den islandske avis Morgunblaðið (Morgenbladet). Ifølge avisartiklen pegede en undersøgelse offentliggjort i Frankfurt på at Norden og især Danmark snart ville blive oversvømmet af internationale fjernsynsprogrammer på engelsk og tysk, og at »nogle« derfor mente at det danske sprog vil uddø med næste generation.

Samtidig med at den islandske avisartikel kom frem, holdt professor Lars Brink et kursus på Islands Universitet om det danske sprogs skæbne i de sidste 30 år. I artiklen nedenfor, der tidligere har været trykt på islandsk i Morgunblaðið, meddeler han nogle af kursets resultater.

Nordens folkesprog i fare?

Vi interesserede os på kurset meget for den engelske påvirkning af dansk. Vi forsøgte bl. a. simpelthen at *måle*, hvor stor denne indflydelse på dansk efterhånden er blevet. Resultatet viste en langt mindre indflydelse, end nogen af os havde ventet. I en række små tekstprøver a 200 ord viste der sig at være så lidt som 1-2% engelske låneord (efter år 1500) eller ord med engelske bestanddele. Tekstprøverne var vidt forskellige: avisartikler, skønlitteratur, sagprosa skrevet af forfattere i alle aldre,

men ikke i et eneste tilfælde kom procenten over 3. – Nu består den engelske påvirkning ikke kun i direkte lån af ord og ordbestanddele. Der er også de mere lumske oversættelseslån og betydningslån, »lumske«, fordi ordene ikke selv signalerer deres fremmede herkomst. Et dansk ord (dvs. et ord med en dansk tradition) som *filmstar* er et engelsk lån, men det mere almindelige *stjerne* skyl- des også engelsk, man har engang i filmens barndom *udvidet* det danske ord *stjerne* med en ny betydning efter engelsk, et såkaldt betydningslån. Ved oversættelseslån »oversætter« man også det fremmede ords pålydende betydning, men her fører det til et *nyt* ord, fx *frispark* efter engelsk *free kick*. – Lægger man nu yderligere den slags ord til, stiger procenten med ½-1.

Talesproget

Men hvad så med talesproget? Det er måske meget mere inficeret med dets *okay*, *tjek*, *flip* og *drop*? For at undersøge det fandt jeg i mine båndsamlinger nogle helt tvangfri samtaler fra 1986 på i alt godt 1000 løbende ord fordelt på 4 personer. Andelen af engelskforårsagede ord var her så lav som ½%, og udsvingene hos de 4 også her uinteressante.

Stor svensk undersøgelse

Vi, der arbejdede med de ovennævnte tekstprøver, fik et klart indtryk af, at prøverne var repræsentative for dansk tale og skrift som helhed. Det er kun *meget* specielle og højst urepræsentative tekster, der har væsentlig højere andel af engelske lån. Men måske vil nogle være skeptiske. Det skal derfor fremhæves, at vore ovennævnte tal for dansk

ligger fuldstændig på linie med resultatet af en meget stor ny undersøgelse af den engelske påvirkning af svensk. Her undersøgte professor Magnus Ljung ved Stockholms Universitet mfl. ca. 500.000 løbende ord i aviser og vidt forskellige tidsskrifter og fandt, at andelen af nyere engelske lån og ord med engelske bestanddele var ½-1%. Også her var spredningen fra tekst til tekst (0,18%-1,93%, det sidste i datatidsskrifter) beskedent. At dansk skulle være mange gange mere engelskpåvirket, er på baggrund af det ovennævnte – og for øvrigt også i sig selv – udelukket.

Få ord med stor effekt

Grunden til, at disse tal overrasker så stærkt, må være effekten af Tordenskjolds soldater. Mange danskere ærg- rer sig eller lægger i hvert fald mærke til nye engelske lån, som ikke blev brugt i deres barndom. Men man lægger ikke mærke til, at det først og fremmest er den samme håndfuld ord, der kommer igen og igen. Blandt de 1000 almindeligste danske ord – de udgør ca. 75% af al dansk tekst – er der vistnok kun ca. 10 engelske lån, nemlig: *weekend*, *cykel*, *radio*, *smart*, *job*, *okay*, *droppe*, *in*, *out*. Men i løbet af en dag kan man selvfølgelig godt nå at møde dem mange gange – uden at lægge mærke til, at der faktisk er en afstand på ca. 100 ikke-engelske ord imellem dem. Det spiller også en rolle, at flere af dem, nemlig de 5 sidste, stadig har et vist modepræg. Dermed lyser de mere op, men det er samtidig et sikkert tegn på, at deres hyp- pighed vil synke betydeligt i de kommende år.

En anden måde at måle den engelske

påvirkning er at tælle, hvor mange af de nyeste ord i dansk der kommer fra engelsk. I bogen »Nye ord i dansk 1955–75« har Pia Riber Petersen registreret ca. 5000 ordnyheder fra den nævnte 20-års-periode. Kun ca. 400 af dem kommer fra engelsk, desuden ca. 500 engelske oversættelses- og betydningslån. De fleste af de nye ord er faktisk spontant opstået i dansk. 400 engelske lån er ikke meget, når man betænker, at en almindelig voksen dansker efter mine beregninger har et ordforråd på ca. 100.000.

Langsom, men sikker amerikanisering?

Alt i alt må man sige, at den engelske påvirkning af dansk, svensk og norsk er kvantitativt ringe og kvalitativt overfladisk, og mht. islandsk er den – selvom man tager hensyn til det faktiske talesprog og ikke det officielle skriftsprog – utvivlsomt endnu mindre. Men er der alligevel ikke grund til at frygte for disse sprogs fremtid? Hvis påvirkningen fortsætter de næste 1000 år, kan de nuværende få procent engelsk sprogstof blive til mange. Jo, men sådan fungerer tingene ikke i sprogets verden. – Dansk var i 550 år fra 1300–1850 under pres fra tysk, og det stærkere end de andre nordiske sprog. I perioden 1350–1500 var dansk direkte truet af plattysk. Alligevel beløber den samlede plattyske, hollandske og højtyske påvirkning af dansk i dag sig kun til 15–20% af de løbende ord. De påvirkninger, dansk har været udsat for lige fra den fællesnordiske tid og til i dag, har først og fremmest haft at gøre med to ting: sproglig nærkontakt og sproglig prestige eller mode.

Lad os først se på moden. I middel-

alderens anden halvdel var det de nordtyske byer, hansestæderne, der var de toneangivende. Ved reformationen i begyndelsen af 1500-tallet sank de nordtyske dialekters prestige på bekostning af de sydtyske (højtyske), og på kort tid svandt plattyskens betydning ind. I samme århundrede fik Holland sin storhedstid, og det kastede da også en del lån af sig, men snart holdt også denne påvirkning helt op. Så var det atter højtysk, der dominerede, indtil 1700-tallet, hvor der gik stærk mode i fransk. Men den mode var allerede uddød ved år 1800. Næste bølge er den engelske fra ca. 1880, Imperiets storhedstid, der tilførte dansk gloser fra sport, bilisme og teknik. Sprogligt varer den ved endnu, men i virkeligheden er den gledet over i en amerikansk bølge, der blot ikke sprogligt kan skelnes fra den engelske. Ca. 1950–1980 var også Sverige et vigtigt kulturelt og sprogligt forbillede. Til gengæld lånte svensk ret meget dansk i hele 1800-tallet, da Danmark blev betragtet som kulturelt førende, og karakteristisk har dansk lånt islandske ord netop på det område, hvor islandsk kultur var klart overlegen: oldtids- og middelalderlitteraturen med dens mytologiske stof.

Man ser altså, at prestige er noget temmelig flygtigt, ikke mindst i vor tid. Efter krigen har vi set en stormagt, England, falde langt ned fra en prestigemæssig første- eller andenplads. Og i løbet af de sidste 5 år er det tydeligt, at der ikke lånes nær så meget svensk som tidligere. Alene denne store omskiftelighed gør tanken om en uanfægtet amerikansk højprestige og påvirkning usandsynlig.

Prestige ikke nok

Det helt afgørende er imidlertid, at prestige ikke er nok til at *true* dansk eller andre nordiske sprog. Hertil kræves desuden mundtlig nærkontakt. Der skal være nogle beundrede fremmedsprogstalende grupper *i landet*, for at modersmålet kommer i fare. Engelsk *var* således i overhængende fare i perioden 900–1100, da danskere og andre nordboer havde magten i Danelagen og til tider hele England, og engelsk er den dag i dag mange gange mere gennemsyret af nordisk end omvendt. Dansk *var* truet i den senere middelalder, hvor ganske mange tyske købmænd boede i København, og hvor ægte tosprogethed var meget almindeligt. Islandsk og færøsk var truet i 1700-tallet af de samme grunde. Og norsk *var* truet af dansk under unionen og bukkede under – i skrift, hos overklassen og i byerne – for denne trussel! – Men vi har ikke i dag en sådan situation; danskere taler aldrig engelsk med andre danskere, og antallet af egentligt tosprogede er minimalt. Som sekretæren for det svenske sprog-nævn, Margareta Westman, har sagt det om svensk, så kan vi danskere slet ikke engelsk i dybere forstand, dvs. vi kan ikke tilfredsstille det naturlige udtryksbehov på engelsk, vi kan fx slet ikke skælde ud eller kærtegne på engelsk, endsige lege med sproget.

Grund til bekymring?

De nordiske sprog er ikke truet af engelsk. Det kan vi roligt slå fast. Den ængstelse, der findes, fx hos den danske undervisningsminister, som har foreslået flere timer til dansk i folkeskolen som værn mod engelsk, er ubegrundet,

men som nordist kan man da kun glæde sig herover. Den udbredte ængstelse og sådanne modforholdsregler er også selv et symptom på, at det engelske sprogs prestige er rokket, i hvert fald i toneangivende kredse i Norden. Jeg tror ikke, det er ønsketænkning, når jeg fornemmer, at engelsk er ved at miste sin fortryllelse for de intellektuelle. Der er så mange tegn på det. Et af dem er som sagt undervisningsministerens holdning; også den store svenske undersøgelse kan ses som udtryk for en trang til værnen om svensk. Endelig har jeg i den seneste tid i dansk sporet en helt uautoriseret, spontan modvilje hos ledende journalister mod smarte engelske udtryk og citater, der for få år siden var højeste mode. Vor førende sportsjournalist gik så vidt, at han udsendt til VM i fodbold ikke brugte hovedstadens helt traditionelle navn på dansk: *Mexico City*, der er blevet brugt i mindst 100 år, men i stedet konsekvent skrev *Mexico By*.

Den amerikanske fortryllelse er brudt eller vil snart blive det. Dét tyder sproghistorien stærkt på. De nordiske sprog vil fortsat bevare deres helt overvejende nordiske helhedspræg, som nu er bevaret gennem over 1000 års til tider stærke udenlandske pres. Det nordiske bevares, fordi prestige er noget historisk set flygtigt, fordi sprog ikke lader sig true alene ved prestigekræfter, ja, fordi det nordiske samfund med dets 21 mio. indbyggere ikke er noget, vi *vælger* at snobbe for i perioder, men noget vi altid *tilhører*.

Lars Brink

f. 1945, professor i dansk ved Háskóli Íslands (Íslands Universitet)

BØGER M.M.

Den nye Retskrivningsordbog (1986, 5. oplag, med rettelser, 1988) udsendes nu også i en udgave specielt beregnet for svagsynede. Svagsynsudgaven er både større og tykkere end ordinæruddgaven og udsendes i et oplag på kun 2000. Når bogen alligevel kan sælges til en forholdsvis overkommelig pris (ca. 210 kr.), skyldes det dels den teknik der blev brugt ved udarbejdelsen af selve Retskrivningsordbogen, dels at svagsyns-

udgaven er fremstillet med støtte fra *Dispositionsfondens for de Kgl. Blindeinstitutter, Egmont H. Petersens Fond, Dansk Blindesamfund og Dansk Sprog-nævn.*

I artiklen nedenfor skriver lederen af Gyldendals Ordbogsredaktion, *Ole Norling-Christensen*, om den nye svagsynsudgave af Retskrivningsordbogen og om baggrunden for den.

krav *no.*, -et, *flt. d. s.*
kravat *no.*, -ten, *flt. -s el. -ter.*
krave *no.*, -n, -r; **krave|ben**, -bryst.
kravel *no.*, -len, -ler; **kravel|bygget** *to.*
krave|støve.
kravl *no.*, -et, *u. flt.*; **kravle** *uo.*, -ede;
kravle|bur, -seng.
kreation *no.*, -en, -er.
kreatur *no.*, -et, -er; **kreatur|handler**,
-vogn.

krav *no.*, -et, *flt. d. s.*
kravat *no.*, -ten, *flt. -s el. -ter.*
krave *no.*, -n, -r; **krave|ben**, -bryst.
kravel *no.*, -len, -ler; **kravel|bygget** *to.*
krave|støve.
kravl *no.*, -et, *u. flt.*; **kravle** *uo.*, -ede;
kravle|bur, -seng.
kreation *no.*, -en, -er.
kreatur *no.*, -et, -er; **kreatur|handler**,
-vogn.

Figur 1. Udsnit af den gamle Retskrivningsordbog (1955) og den tilsvarende svagsynsudgave (1978). Svagsynsudgaven var en opfotograferet version af ordinæruddgaven, trykt på gult papir. I øvrigt var de to versioner identiske med hensyn til layout og skrift. – De to udsnit er gengivet i fuld størrelse.

Svagsynsudgave af Retskrivningsordbogen

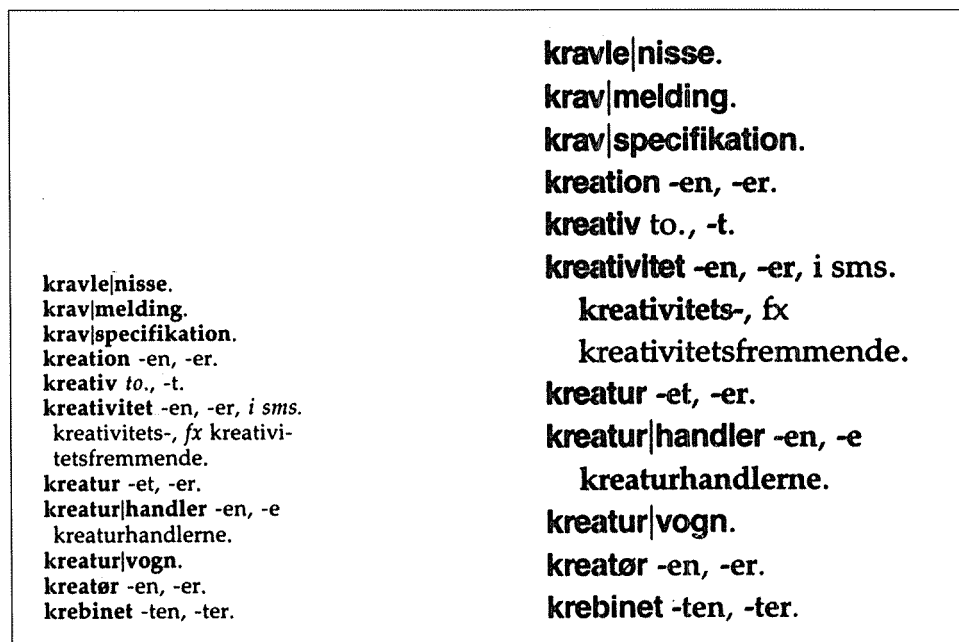

En Retskrivningsordbog for svagsynede er ingen nyhed. Der udkom også én for ti år siden, idet Skandinavisk Litografisk Forlag udgav en opfotograferet version af 1955-udgavens 14. oplag (se figur 1). Det nye er, at der denne gang ikke blot er tale om opfotografering, men om en helt ny typografi, der bygger på den nyeste viden om sammenhængen hos

synshæmmede mellem typografi og læselighed.

Behov for svagsynsordbøger

Gyldendals Ordbogsredaktion blev første gang konfronteret med de synshandicappedes særlige behov i 1982. Da havde amternes synskonsulenter, der næsten daglig møder problemet hos svagsynede skoleelever, drøftet ordbøger og konstateret, at de fleste af dem var ubrugelige til undervisning af synshandicappede. Skriften er alt for lille. De spurgte derfor Gyldendal, om det

Figur 2. Udsnit af den nye Retskrivningsordbog (1986, 5. oplag, med rettelser, 1988) og den tilsvarende svagsynsudgave (1988). Foruden at være trykt med større skrift adskiller svagsynsudgaven sig fra ordinæruddgaven ved, at der ved valg af layout og skrift er taget særligt hensyn til svagsynedes problemer. Det viser sig bl.a. ved, at bøjningsendelser og bøjningsformer er trykt med federe skrift i svagsynsudgaven, ved at der ikke er brugt kursiv (skråskrift), og ved at orddele er undgået (se *kreativitet*). Når svagsynsudgaven og ordinæruddgaven i øvrigt ligner hinanden så meget, som de gør, skyldes det, at der allerede ved tilrettelæggelsen af ordinæruddgaven blev taget hensyn til faktorer, som har betydning for læseligheden. – De to udsnit er gengivet i fuld størrelse.

var muligt med moderne teknik at lave udgaver med forstørret tekst til en overkommelig pris, om vi ville sætte sådanne udgaver i produktion, og om vi – i benægtende fald – ville give tilladelse til, at de selv lavede fotokopierede forstørrelser.

Det første og det sidste spørgsmål kunne vi svare ja til. Men skulle Gyldendal gå i gang med en produktion af ordbøger til svagsynede, måtte vi have hjælp. Først og fremmest til at gøre det på den helt rigtige måde. Men på grund af de små oplag, der formentlig ville blive tale om, kunne en form for økonomisk støtte også blive nødvendig. Storskriftudgaven af den gamle Retsskrivningsordbog var kun blevet solgt i ca. 350 eksemplarer; og så små oplag er uforenelige med »en overkommelig pris«.

Samarbejde med Blindeinstituttet

Synskonsulenternes henvendelse blev indledningen til et nært samarbejde med to medarbejdere ved Blindeinstituttet i Hellerup, *Linda Jansen* og *Paulli Thomsen*, som netop var i gang med undersøgelsen *Typografi for Synshæmmede* (Instituttet for Blinde og Svagsynede, 1986). De kunne opregne en række andre faktorer end skriftens størrelse, som har indflydelse på læseligheden. Således er kursiv skrift vanskelig at læse, og også andre typografiske træk er af betydning; desuden stilles der særlige krav til ordbogsartiklernes opstilling, hvis de skal kunne overskues af fx folk med et meget snævert synsfelt.

Da vi begyndte, var »moderne teknik« på dette område edb-styret foto-

sats, som gjorde det muligt at omdefinere skrifter, spaltebredder etc.; herved kunne fx kursiv erstattes af et mere hensigtsmæssigt skriftsnit. Opstillingen i øvrigt ville det derimod næppe være muligt at gøre meget ved uden omfattende og dyr manuel indgriben. Nye metoder var imidlertid på vej inden for ordbogsproduktionen. Det drejer sig – meget kort sagt – om at adskille form og indhold, hvorved det bliver muligt at anvende ordbogsdataene i nye sammenhænge og i nye medier, fx databaser. Den nye *Baglænsordbog* (Dansk Sprog-nævn/Gyldendal, 1988) er ét eksempel på sådan genanvendelse (se nærmere side 11). Men samme teknik kan bruges til at fremstille flere trykte versioner af samme ordbog, med samme indhold, men helt forskellig layout.

»Den ideelle svagsynsordbog«

Med disse muligheder for øje besluttede vi at begynde med at opstille specifikationer for »den ideelle svagsynsordbog«. Bagefter kunne vi så altid finde ud af, hvor nær vi kunne komme idealet med den i hvert enkelt tilfælde tilgængelige teknik. Gåseøjnene skal antyde, at der ikke eksisterer ét sådant ideal. Der findes nemlig forskellige slags svagsynethed, og alle svagsynede bliver derfor ikke hjulpet af de samme typografiske ændringer. Tilstrækkelig meget er dog fælles til, at projektet var meningsfuldt. Der blev lavet prøvesider med udsnit af den røde Engelsk-dansk Ordbog, og disse blev sendt til høring hos svagsynede studerende, hvis vurdering var meget positiv. Projektet er nærmere beskrevet af Linda Jansen og Paulli Thomsen i tidsskriftet *Blinde-*

sagen, nr. 8, 1983. Om skriftens form kræves det her, at kursiv skrift erstattes af andre former for fremhævelse, og at skriftsnittet er vandret orienteret, dvs. »brede« bogstaver. Kravene til artiklernes opstilling er, at opslagsord og underopslagsord rykkes fri af teksten; at nye oversættelser eller anvendelsesmuligheder af samme opslagsord altid starter i spaltens forkant; at teksten placeres så langt fra bogens ryg, at der ikke skal læses på buet flade; og at der er ensartet afstand mellem ordene (og dermed løs bagkant).

Af tekniske grunde er vi endnu ikke klar til at lave svagsynsudgaver af vores tosprogede ordbøger; det vil nok vare et par år endnu, og indtil da hjælper amterne sig med forstørrede fotokopier. Den nye Retskrivningsordbog (1986) var imidlertid redigeret under anvendelse af den nævnte nyeste teknik, og da den desuden siden udgivelsen har været den mest solgte ordbog i Danmark, var det oplagt at starte med den.

Svagsynshensyn i ordinærudgaven

Én og anden, som sammenligner ordinær- og svagsynsudgaven med hinanden, og med, hvad der er sagt ovenfor, vil nok indvende, at forskellene i layout ikke er så store, at brug af »den nyeste teknik« skulle have været nødvendig. Jeg må give dem ret; det ser faktisk sådan ud. Men det skyldes, at nogle af principperne for svagsynsudgaven kom til at virke tilbage på ordinærudgaven, specielt dette, at alle sammensatte opslagsord bør skrives helt ud og begynde på ny linie. Dette blev for ordinærudgavens vedkommende først besluttet ret kort før Retskrivningsordbogen skulle

trykkes, og teknikken blev da brugt til at sætte førsteled på alle de sammensætninger, som indtil da – ligesom i 1955-udgaven – blot var skrevet som et sidsteled med en bindestreg foran (se figur 1 under *krave* og *skulptur*).

Ole Norling-Christensen

f. 1940, leder af Gyldendals Ordbogsredaktion

Publikationer fra Sprognævnet i 1988

Sproget her og nu. Red. af Erik Hansen og Jørn Lund. Dansk Sprognævns skrifter 14. Gyldendal, 1988, 199 s., 140 kr. – Status over de sidste 30 års dansk.

Forkortelser i hverdagen. Af Jørgen Eriksen og Arne Hamburger. Dansk Sprognævns skrifter 13. Gyldendal, 1988, 115 s., 45 kr. – Udvidet udgave af Sprognævnets forkortelsesbog.

Språk i Norden/Sprog i Norden 1988. Årsskrift for de nordiske sprognævn. Nordisk språksekretariats skrifter 8. Cappelen – Esselte Studium – Gyldendal, 1988. 140 s., 65 kr. – I år bl. a. om de forskellige holdninger til fremmedord i de nordiske lande.

Retskrivningsordbogen. 5. oplag, med rettelser. Gyldendal, 1988. 622 s., 70 kr.

Baglænsordbog. Dansk Sprognævns skrifter 15. Gyldendal, 1988, 239 s., 110 kr. – Retskrivningsordbogen alfabetiseret bagfra. (Omtales nærmere i næste nummer af *Nyt fra Sprognævnet*).

Retskrivningsordbogen. Svagsynsudgave. Gyldendal, 1988. Ca. 1064 s., ca. 210 kr. – Særligt tilrettelagt udgave for svagsynede. (Se nærmere s. 8).

Retskrivningsordbogen på edb. Edb-læsbar, IBM-kompatibel version af Retskrivningsordbogen. 1988. 12 disketter a 360 kb i MS-DOS. Ca. 45.000 kr. – Nærmere oplysninger hos Sprognævnet.

Språknemndenes telefonrådgivning. Nordisk språksekretariats rapporter 9. 1988, 270 s., 35 kr. (inkl. forsendelse). Bestilles hos Sprognævnet. – Rapport om et forskningsprojekt om hvem der spørger sprognævnene til råds, hvad de spørger om, og hvad svarene skal bruges til.

KOMMENTAR

I Nyt fra Sprognævnet 1988/1 bragte vi en artikel i anledning af 40-året for Hartvig Frischs retskrivningsreform i 1948. Artiklen har fået en af vores læsere, Jørn E. Westphall, Herning, til at skrive følgende beretning om hvordan den nye retskrivning blev indført i hans klasse:

»Jeg er født i 1935 og gik i ti år mellem april 1942 og udgangen af marts 1952 på Gl. Lindholm Skole ved Nørresundby, i den daværende Sundby-Hvorup Kommune. Efter at have bestået den såkaldte mellemskoleprøve (nok) februar 1947 begyndte jeg i 1. mellem i april samme

år og havde altså været elev i godt 11 måneder i denne klasse, da reformen blev ført ud i livet. Min klasselærer/dansk-lærer var her N. C. Thomsen Nielsen, som vistnok på den tid var næstformand i Danmarks Lærerforening. Han var en fagligt velvidende lærer, havde humoristisk sans – og i øvrigt magt, som han havde agt!

Introduktionen af reformen foregik i klassen som følger: »God morgen, mine damer og herrer! Der er kommet nye bestemmelser vedrørende retskrivning, og dem skal I lære. For eftertiden er det således, at *d'erne i kunde, skulde, vilde* skal slettes og ordene skrives med dobbelt konsonant; bogstavet *aa* skal skrives således, som I ser her på tavlen, altså et *a* med en bolle over; navneord skal skrives med lille begyndelsesbogstav, bortset fra egennavne; i flerleddede navne skrives første og sidste ord med stort, medmindre der er tale om regulære egennavne. Vi vil nu øve dette i en diktat.«

Og så skrev vi en diktat, hvori der indgik så mange af vanskelighederne som muligt. Denne blev afleveret som andre diktater, og læreren tog den med hjem til bedømmelse!

Se, det var en *rigtig* kraftpædagogisk historie!«

SPØRGSMÅL OG SVAR

Spaniol

Spørgsmål: Er der noget nedsættende i at kalde en spanier for *en spaniol* eller *en spanioler*?

Svar: Ordene *spaniol* og *spanioler* kan bruges nedsættende eller nedvurderende men også helt neutralt. I aviser har vi i 1960'erne og 1970'erne set notitser hvor journalisten tog afstand fra brugen af ordene fordi den pågældende opfattede dem som fornærmende. Men vi har også mødt ordene brugt i dagblade på en måde der slet ikke var nedsættende, fx i 1963: »den meget boldbegavede spanioler«, i 1979: »Spaniolerne laver silkebløde ruskindsting« og i 1987: »Er der nogle sigøjnere eller spaniolere, som kunne tænke sig at lære mig flamencodans« (annonce).

Flere moderne ordbøger betegner *spaniol* som gammeldags, Ordbog over det Danske Sprog, bind 21, 1943, som nu navnlig dialektalt. Det er grunden til at kun ordet *spanier* kom med (under *Spanien*) i et hefte som Dansk Sprognævn udgav sammen med de andre nordiske sprognævn i 1961 (Stater – hovedstæder – nationalitetsbetegnelser), og det samme er tilfældet i den nyeste udgave af heftet (Statsnavn og nasjonalitetsord, udgivet i 1987 af Nordisk Sprogsekretariat i samarbejde med sprognævnene i Norden). Da ordet *spaniol* dog stadig forekommer blev det taget med i Rettskrivningsordbogen i den nye udgave i

1986 (det stod også i udgaven fra 1955). Selvom også den lange form *spanioler* kan forekomme endnu, blev den ikke taget med (så lidt som i 1955-udgaven – dennes forgænger i 1946 havde derimod både *Spaniol* og *Spanioler* som opslagsord).

Ordbog over det Danske Sprog oplyser i det ovennævnte bind at *spaniol* (og *spanioler*) ofte specielt bruges om de spanske tropper der i 1808 (som en del af Napoleons styrker) opholdt sig i Danmark og desuden, især i sprogvidenskaben, om jøder der i slutningen af middelalderen blev fordrevet fra Spanien og hvis efterkommere i Tyrkiet og på Balkanhalvøen endnu taler en slags spansk. Flere moderne fremmedordbøger giver nogenlunde samme oplysninger.

Norsk språkråd stiller ordene *spanier* og *spanjol* lige. På svensk er *spanjor* det almindelige ord (udtales med tryk på anden stavelse), mens *spanjol* kun bruges om de ovennævnte efterkommere af jøder som blev uddrevet fra Spanien i 1492. Det gælder også tysk *Spaniole* (men tidligere kunne dette ord også bruges spøgende om en spanier).

Det danske ord *spaniol* går ligesom det norske, det svenske og det tyske tilbage til fransk *Espagnol* og/eller spansk *español*.

At forfordele

Spørgsmål: Hvis drenge får mere af et eller andet end piger, hvem bliver så *forfordelt*?

Svar: Efter hidtidig brug af *at forfordele*: pigerne, efter en nyere brug af ordet: drengene.

Hidtil har danske ordbøger kun forklaret *forfordele* som 'behandle ugunstigere end andre', 'forurette', 'snyde'. Men i talesproget har der gennem årtier været en tendens til at bruge ordet i den modsatte betydning: 'foretrække', 'begunste', 'favorisere', og nu kan man også i skriftsprog finde *forfordele* brugt sådan, fx (fra en avis i 1983): »Kritikken af fondens arbejde går også på, at enkeltlande .. er blevet forfordelt med penge fra fonden. Således fik et svensk idrætsforbund alle 50.000 kr., som skulle være fordelt blandt deltagerne i et sportsarrangement på Island«.

Den ovennævnte tendens kendes også på norsk. Norsk språkråd tager afstand fra den. Men at den ikke er af ny dato kan man se af at en stor norsk ordbog allerede i 1937 nævner at *forfordele* i familiært sprog kan betyde 'give (en) for meget'. Det tilsvarende svenske ord, *fördela*, kan derimod stadig kun bruges i den gamle betydning: 'behandle ugunstigere'.

De tre sprog har ordet fra ældre tysk *vervorteilen*. Det er bygget op af forstavelen *ver-*, som her har negativ betydning, navneordet *Vorteil* 'fordel' og ud-sagnsordsendelsen *-en*. På tysk har anden stavelse her hovedtrykket i udtalen. Det ville svare til at det andet *-for-* i *forfordele* havde stærkest tryk, men da det danske ord er blevet påvirket af ud-sagnsordet *at fordele* (fra tysk *verteilen*), er hovedtrykket kommet til at ligge på første stavelse. Den nye betydningsudvikling af det danske ord kan skyldes at ordet er blevet omtolket til at betegne 'give for mange fordele', altså 'favorisere'.

Man må være forberedt på at ordet

forfordele nu kan blive misforstået – i lighed med *godt* foran et tal (Sprognævnets årsberetning for 1979, s. 26–28), *lemfældig* (nævnets årsberetning for 1982, s. 24–25), *virak* (Nyt fra Sprognævnet, 1988, nr. 1, s. 12–13).

Ondere og slemmere

Spørgsmål: Er der noget der hedder *ondere*, *ondest* og *slemmere*, *slemmest*, eller skal man altid bruge *værre* og *værst* i stedet?

Svar: Oftest gradbøjer man *ond* og *slem* ved hjælp af ordene *værre* og *værst*, men i visse tilfælde kan man også bruge *ondere*, *ondest* og *slemmere*, *slemmest*. Disse regelmæssige former fremgår indirekte af Retskrivningsordbogen (jf. dennes side 20 øverst). Der er oven i købet enkelte tilfælde hvor man ikke kan udtrykke det man ønsker hvis man bruger *værre*, *værst*.

Når det gælder *ond* kan man i betydninger som 'ondskabsfuld', 'ondartet', 'smertefuld' bruge *ondere* og *ondest* både i dagligdags sprog og i højere stil, fx »han er *ondere* imod mig, end han kan forsvare«, »smerten er blevet *ondere* og *ondere*«, »Adjunkt H. . . var altid om Lørdagen i sit *ondeste* Lune« (Henrik Pontoppidan), »to, som elsker hinanden, kan læge de *ondeste* Saar« (Viggo Stuckenberg). Tilfælde hvor man dårligt ville have kunnet bruge *værre*, *værst* i stedet, er: »han så på mig med sine *ondeste* øjne«, »hvis man vil gøre Strindberg *ondest* mulig« (Henrik Bering Liisberg i Information i 1965).

Formerne *slemmere* og *slemmest* var i ældre tid ikke helt usædvanlige. De kan

findes hos Holberg, Oehlschläger, J. P. Jacobsen, Georg og Edvard Brandes mfl. Især i nutiden har formerne et vist spøgende præg, således: »en hel del meget slemmere ting« (Klaus Rifbjerg i tidsskriftet *Vindrosen* i 1963), »Hvem er slemmest: Cæsar, TV .. eller kioskejeren?« (avisoverskrift i 1966). Formerne kan også forekomme brugt for variationens skyld, således: »Av, var den ikke værre? Er der noget slemmere end revision af det klassiske?« (Gert Petersen MF i *Information* i 1978). Kun i yderst specielle tilfælde ville det være umuligt at bruge *værre* og *værst*, således i et meget sjældent eksempel som følgende fra en bog der udkom i 1903: »en slemmeste Tøs havde hun været«.

Sovjet

Spørgsmål: Hvordan udtales *en sovjet*, *Sovjetunionen* og *sovjetisk*?

Svar: *Sovjet* udtales, også i sammensætninger som *Sovjetunionen*, nu almindeligst med tryk på *-jet* og med *sov-* udtalt som rim på *lov-* som i *lovlig*. Bogstavet *-v-* kan dog også udtales bogstavret, altså som *v-* i fx *vask*.

En udtale med tryk på første stavelse er nu meget sjælden.

Flere moderne ordbøger hævder at der er tryk på *-vjet* og ikke på *-jet*. Det vil sige at de regner med at stavelsesgrænsen ligger før *-v-*. Det gør den ganske vist på russisk, men en sådan udtale forekommer næppe på dansk.

Ordet *sovjetisk* udtales så det rimer på *lettisk*. Om udtalen af *-vj-* gælder det samme som ved *sovjet* og *Sovjetunionen*.

Fra Sprognævnet i tekst-tv

- Sp, st, sk – man gerne dele må
- To slags kommaer
- Lyd på skrift
- Compact disk = kompaktplade
- Islænder eller islænding?
- Kold tyrker

Sådan lyder nogle af overskrifterne i Sprognævnets rubrik »Fra Sprognævnet« i tekst-tv. Sprogubrikken består af 4 sider der skifter automatisk. Siderne bliver erstattet af 4 nye hver mandag.

Sprogsiderne bliver sendt på side 696 i tekst-tv.

Adresse og telefoner

Dansk Sprognævn
Njalsgade 80
2300 København S

Postgiro
6 10 17 20

Abonnement mv.
01 54 22 11 (Københavns
Universitets omstillingsbord)

Oplysning
01 54 60 11 (direkte ledning,
mandag-fredag 10-14)

Abonnement for 1989

Dette nummer af Nyt fra Sprognævnet er det sidste i 1988. Første nummer af næste årgang kommer i marts 1989.

45 kr. for en årgang

Siden første årgang (1985) af det nye Nyt fra Sprognævnet har bladet kostet 40 kr. for en årgang på 4 numre. Denne pris kan vi ikke længere holde, men må fra og med bladets femte årgang (1989) forhøje abonnementsprisen til 45 kr. for en årgang.

Betal ikke nu!

I februar 1989 bliver der udsendt giroindbetalingskort til alle abonnenter. Det er mest praktisk for os at få indbetalingerne på vores egne giroindbetalingskort, og vi beder derfor abonnenterne om at vente med at forny deres abonnement til disse girokort er kommet.

Nyt fra Sprognævnet

1988/4 · december

Og eller &?	1
Nordens folkesprog i fare?	4
Svagsynsudgave af Retskrivningsordbogen	9
Publikationer fra Sprognævnet i 1988	11
Kommentar	12
Spørgsmål og svar	13

Næste nummer udkommer i marts 1989.

Artikler med navn står for den enkelte forfatters regning. Usignerede artikler giver udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

ISSN: 0550-7332

Tryk: Bianco Luno A/S, København